

Odnos nasilja preko Interneta i nasilja "licem u lice"

Čiča, Ines

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:424066>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-21**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet

Studij psihologije

***ODNOS NASILJA PREKO INTERNETA I NASILJA "LICEM U
LICE"***

Diplomski rad

Ines Čiča

Mentor: doc. dr. sc. Daniela Šincek

Osijek, 2013.

SADRŽAJ

SAŽETAK

Uvod	1
Vrste nasilja: nasilje „licem u lice“ i nasilje preko Interneta	1
Odnos nasilja „licem u lice“ i nasilja preko Interneta	2
Posljedice nasilja „licem u lice“ i nasilja preko Interneta i povjeravanje	4
Prevalencija nasilja preko Interneta i nasilja „licem u lice“ te dobne i spolne razlike	5
Cilj istraživanja	8
Problemi i hipoteze	8
Metoda	9
Sudionici	9
Instrumenti	9
<i>Skala doživljavanja i činjenja nasilja preko Interneta (eng. Cyber victim and bullying scale, Cetin, Yaman i Paker, 2011)</i>	9
<i>Revidirani upitnik nasilnik/žrtva (engl. The Revised Olweus Bullying Questionnaire, Olweus, 1996)</i>	9
Postupak	10
Rezultati i rasprava	11
Raširenost činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta i nasilja „licem u lice“	11
Prediktori činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta	13
Doprinos neizravnih vrsta nasilja „licem u lice“ kod djevojaka činjenju i doživljavanju nasilja preko Interneta	16
Povjeravanje o doživljenom nasilju „licem u lice“ i nasilju preko Interneta	21
Nedostaci i implikacije istraživanja	26
Zaključak	27
Literatura	28

Naslov rada: Odnos nasilja preko Interneta i nasilja "licem u lice" (The relationship among Internet and „face to face“ violence)

Sažetak

Cilj istraživanja bio je ispitati učestalost nasilja preko Interneta i nasilja „licem u lice“, njihov međusobni odnos te traže li oni koji doživljavaju nasilje pomoć i od koga. Sudionici su bili učenici drugih razreda dviju vinkovačkih srednjih škola (N=345). Korišteni su upitnici: Skala doživljavanja/činjenja nasilja preko Interneta i Revidirani upitnik nasilnik/žrtva. Rezultati pokazuju da je prevalencija sudionika koji su doživjeli nasilje preko Interneta 18% , a onih koji su počinili 16,5%; prevalencija sudionika koji su doživjeli nasilje „licem u lice“ je 6,9% a onih koji su počinili 4,1%. Doživljavanju nasilja preko Interneta značajno doprinose izravno doživljavanje, izravno činjenje te neizravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ koji zajedno objašnjavaju 20,9% varijance kriterija. Činjenju nasilja preko Interneta značajno doprinose izravno doživljavanje i izravno činjenje nasilja „licem u lice“ koji zajedno objašnjavaju 31,8% varijance kriterija. Kod djevojaka doživljavanju nasilja preko Interneta značajno doprinose neizravno i izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ i objašnjavaju 24,6% varijance kriterija, a činjenju nasilja preko Interneta značajno doprinose neizravno doživljavanje, neizravno činjenje i izravno činjenje nasilja „licem u lice“ te objašnjavaju 26,5% varijance kriterija. Od ukupnog broja sudionika koji su doživjeli nasilje preko Interneta, njih 76,2% se povjerilo o doživljenom nasilju, ali 23,8% se nije povjerilo nikome. Od onih koji su doživjeli nasilje „licem u lice“, njih 68,6% se povjerilo o doživljenom nasilju, ali 31,6% nije se povjerilo nikome. Najčešće su se povjeravali prijatelju, zatim bratu/sestri te roditelju/skrbniku. Nije dobivena statistički značajna razlika među djevojkama i mladićima u povjeravanju o doživljenom nasilju kod obje vrste nasilja.

Ključne riječi: nasilje preko Interneta, nasilje „licem u lice“, doprinos

Abstract

This study aimed to investigate the incidence of violence via Internet and „face to face“ bullying as well as their mutual relationship. The question raised was also whether those who experience bullying search for help and from whom. A sample of 345 second grade students of two secondary schools in Vinkovci participated in this study. The following instruments were used: Cyber victim and bullying scale and Revised Olweus Bullying Questionnaire. The results show that prevalence of participants who experienced Internet violence is 18%, and those who committed it 16,5%; prevalence of participants who experienced „face to face“ bullying is 6,9%, and those who committed it 4,1%. Direct experience, direct doing and indirect experience of „face to face“ bullying significantly contribute to experiencing Internet violence who all together explain 20,9% of the variance. Direct experience and direct doing of „face to face“ bullying significantly contribute to the explanation of Internet violence who all together explain 31,8% of variance. Indirect and direct experience of „face to face“ bullying contributes to the situation where girls experience Internet violence and this explains 24,6% of the variance, and indirect experience, indirect doing and direct doing of „face to face“ bullying significantly contribute to doing Internet violence and they explain 26,5% of the variance. From the overall number of participants who experienced Internet violence, 76,2% of them confided in someone about their experience, and 23,8% of them did not confide in anyone. From those who experienced „face to face“ bullying, 68,6% of them confided about the experience, but 31,6% did not confide in anyone. They confided mostly in a friend, to brother/sister and to parent/custodian. Statistically significant difference has not been gained among girls and boys when confiding about experienced bullying with both types of bullying.

Key words: Internet violence, „face to face“ bullying, contribution

Uvod

O nasilju među vršnjacima govorimo kada jedno dijete ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može obraniti (Černi Obrdalj, Rumboldt, Beganlić i Šilić, 2008). Da bi se određeno ponašanje okarakteriziralo kao nasilje, potrebno je da se ponavlja određeno razdoblje, što znači da se u nasilnička ponašanja ne ubrajaju ona koja su se dogodila samo jednom (Vejmelka, 2012). Olweus (1998) u definiranju nasilnog ponašanja ističe tri bitna elementa: trajanje, negativne postupke i neravnotežan odnos snaga. Nasilje uključuje najmanje dvije osobe, počinitelja i žrtvu, a velik broj ljudi može biti uključen na posredan način kao publika: drugi učenici koji svjedoče nasilničkom događaju, ali koji stoje po strani (Harris i Petrie, 2002; prema Campbell, 2005).

Vrste nasilja: nasilje „licem u lice“ i nasilje preko Interneta

Dva su pristupa u kvalifikaciji različitih oblika nasilja među djecom: nasilničko ponašanje s obzirom na njegove pojavne oblike te izravna i neizravna nasilnička ponašanja. Coloroso (2004; prema Vejmeka, 2012) i Pregrad (2007; prema Vejmeka, 2012) s obzirom na pojavne oblike razlikuju tri oblika nasilničkog ponašanja:

1. Verbalno nasilje (vrijeđanje, nadijevanje pogrđnih imena, omalovažavanje, kritiziranje, sramoćenje i seksualno dobacivanje);
2. Fizičko nasilje (šamaranje, udaranje, davljenje, bockanje, štipanje, guranje, udarci nogom, udarci šakom, ugrizi, grebanje, pljuvanje, oštećivanje ili uništavanje odjeće ili imovine);
3. Nasilje kroz odnose (ignoriranje, izolacija, isključivanje ili izbjegavanje).

Olweus (1998) razlikuje izravna i neizravna nasilnička ponašanja. U izravne oblike nasilja ubrajaju se svi direktni i otvoreni napadi na žrtvu, bilo verbalni ili fizički (poput izrugivanja, psovanja i vrijeđanja ili pak guranja, šamaranja, udaranja i sl.). Neizravni oblici nasilja među djecom su suptilniji i teže ih je uočiti (npr. ignoriranje, isključivanje iz društva i sl.). Nasilje se može opisati i kao reaktivno (tj. emocionalno eksplozivno) i proaktivno (tj. kao planirana i kontrolirana agresija učinjena s namjerom dominacije nad drugima ili dobivanja opipljivih stvari poput novca) (Dooley, Pyzalski i Cross, 2009). Prema Olweusu postoji sedam razina nasilnika: učenici koji su nasilni i koji iniciraju nasilje, njihovi sljedbenici, oni koji podržavaju nasilje ili su pasivno nasilni, oni koji pasivno podržavaju ili mogući nasilnici, promatrači, mogući branitelji i branitelji koji ne vole nasilje i koji pomažu žrtvama (Olweus, 2001; prema Donegan, 2012).

Sve gore navedene vrste nasilja možemo ubrojiti u tzv. tradicionalno nasilje ili nasilje „licem u lice“. Međutim napredak Interneta donio je velike promjene u načinu na koji ljudi

komuniciraju. Uporaba novih tehnologija poput Interneta i mobitela sa sobom je donijela puno pozitivnih stvari poput brzog i jednostavnog dolaženja do informacija, brzog i jeftinog komuniciranja s drugim ljudima, ali i neke negativne strane pa se tako pojavio i novi oblik nasilja, elektroničko nasilje koje se ostvaruje kroz uređaje moderne tehnologije.

Elektroničko nasilje definira se kao ponašanje izvršeno putem informacijske i komunikacijske tehnologije čiji je cilj manipuliranje i eksploatiranje ili uznemiravanje od strane pojedinca ili grupe s namjerom nanošenja boli drugima (Slaninova, Haviger, Novotna, Sochorova i Vackova, 2011). Može uključivati slanje okrutnih, zlobnih, prijetećih poruka, kreiranje internetskih stranica koje sadrže priče, crteže, slike i šale na račun druge osobe, slanje fotografija svojih kolega te traženje ostalih da ih procjenjuju po određenim karakteristikama, odnosno glasaju za osobu koja je npr. najružnija, najdeblja, koju najviše mrze i slično, a s namjerom kako bi tu osobu osramotili pred što većim brojem ljudi (Buljan Flander, Krmek, Borovec i Muhek, 2006).

Willard (2004; prema Beran i Li, 2007) dijeli uobičajene oblike elektroničkog nasilja u sedam kategorija:

- Slanje neugodnih, bezobraznih i vulgarnih poruka o osobi „*online*“ grupi ili dotičnoj osobi putem e-maila ili drugih načina slanja poruka, tzv. „*flaming*“;
- „*Online*“ mučenje: konstantno slanje uvredljivih poruka određenoj osobi putem e-maila ili drugih načina slanja poruka;
- Virtualno uhođenje: konstantne prijeteće ili slanje poruka uznemirujućeg i prijetećeg sadržaja;
- Izrugivanje (kritiziranje): slanje uvredljivih, lažnih ili okrutnih poruka o osobi drugim ljudima ili objavljivanje takvih poruka;
- Krađa identiteta: pretvaranje da smo netko drugi i slanje ili objavljivanje materijala koji osobu prikazuje u lošem svjetlu;
- Slanje i objavljivanje materijala o osobi koji sadrži osjetljive, osobne ili neugodne informacije, uključujući prosljeđivanje osobnih poruka ili slika, tzv. „*Outing*“;
- Isključenje: isključivanje nekoga iz „*online*“ grupe.

Odnos nasilja „licem i lice“ i nasilja preko Interneta

Iako se nasilje „licem u lice“ i nasilje preko Interneta često smatra istom vrstom nasilja, postoje određene razlike. Najvažnija razlika je ta što nasilnici preko Interneta mogu prikriti svoj identitet. Ta anonimnost nasilnicima olakšava utoliko što ne vide žrtvin fizički odgovor zbog čega su distancirani i još okrutniji u odnosu na nasilje „licem u lice“ (Donegan, 2012).

Anonimnost u elektroničkim komunikacijama smanjuje društvenu odgovornost i na taj način olakšava sudjelovanje u nasilju (Li, 2007). Druga razlika u odnosu na tradicionalne oblike nasilja, u kojima je žrtva udaljena od nasilnika (npr. kada se vraća kući iz škole do idućeg dana), je ta što žrtve nasilja preko Interneta mogu nastaviti primati poruke ili e-mailove gdje god se nalazili (Slonje i Smith, 2008). U ovom smislu, nemogućnost žrtava da pobjegnu od nasilja i nemogućnost kontroliranja nasilnih djela može rezultirati žrtvinim osjećajem nemoćnosti (Dooley i sur., 2009). Također, opseg potencijalne publike je različit. Nasilje preko Interneta može imati veliku publiku među vršnjacima, suprotno od malih grupa koje su uobičajene za nasilje „licem u lice“. Primjerice, kada netko postavi kompromitirajuću fotografiju ili video uradak, publika koja to može vidjeti može biti mnogobrojna (Slonje i Smith, 2008).

Sve u svemu, nasilje preko Interneta i nasilje „licem u lice“ jasno se razlikuju u nekoliko aspekata: nedostatku fizičke snage kad se radi o nasilju preko Interneta (Kiriakidis i Kavoura, 2010; Tokunaga, 2009; prema Menesini, 2012), anonimnosti napada, težini napada koji se može pojaviti u svako doba i svugdje te izostanku straha kod onoga koji vrši nasilje zbog smanjene svijesti o posljedicama svog ponašanja (Raskauskas i Stoltz, 2007; prema Menesini, 2012). Smith (2012) među razlike navodi još neke: nasilje preko Interneta ovisi o nekom stupnju tehnološkog znanja; prije svega ono je neizravno u odnosu na „licem u lice“ (počinitelj obično ne vidi reakciju žrtve, barem kratkoročno); uloge promatrača kod nasilja preko Interneta su složenije nego kod nasilja „licem u lice“ (promatrač može biti s počiniteljem kada je nešto poslano ili objavljeno; sa žrtvom kada primi poruku, ili sam kada je primio poruku ili posjetio relevantnu Internet stranicu). Ipak obje vrste nasilja imaju zajednička preklapanja u svojim temeljnim motivima. Oni koji čine nasilje preko Interneta žele drugima nanijeti štetu i vrše uzastopna i proračunata ponašanja kako bi im naštetili što čine i oni koji vrše nasilje „licem u lice“.

Rezultati su pokazali da postoji određeni stupanj preklapanja kad se radi o ove dvije vrste nasilja. Tako u uzorku američkih učenika koji su bili uključeni u nasilje preko Interneta, njih 88% je bilo zlostavljano na barem jedan tradicionalan način (Olweus, 2012). Williams i Guerra (2007; prema Menesini, 2012) navode povezanost od 0,66 između fizičkog nasilja i nasilja preko Interneta te povezanost od 0,87 između verbalnog nasilja i nasilja preko Interneta. Tokunaga (2010; prema Rey, Elipe i Ortega-Ruiz, 2012) kaže da tradicionalni nasilnici mogu koristiti virtualno okruženje kako bi povećali štetu koju uzrokuju, a Smith i suradnici (2008; prema Rey i sur., 2012) potvrđuju da su žrtve tradicionalnog nasilja često također žrtve i nasilnici nasilja preko Interneta. U longitudinalnoj studiji Hemphill i sur. (2012; prema Rey i sur., 2012) su utvrdili da nasilje „licem u lice“ može predvidjeti nasilje preko Interneta, ali iako je nasilje preko

Interneta ponekad nastavak nasilja „licem u lice“, ne mora značiti da vrijedi i obrnuto. Ybarra i Mitchell (2004, prema Patchin i Hinduja, 2012) su utvrdili da oko polovice žrtava i nasilnika preko Interneta izvješćuju da su također i žrtve nasilja „licem u lice“. Nasilnici „licem u lice“ imaju više nego dvostruko veće šanse da će biti žrtve i počinitelji nasilja preko Interneta u odnosu na one koji ne sudjeluju u nasilju „licem u lice“ (Hinduja i Patchin, 2008, prema Patchin i Hinduja, 2012).

Ipak, bilo da se nasilje odigrava „licem u lice“, pri čemu žrtva zna kako nasilnik izgleda i nasilje se događa na određenom mjestu i u točno određeno vrijeme, bilo da se odigrava putem elektroničkih uređaja gdje se žrtvu napada na gotovo svakom mjestu gdje je omogućen pristup ovoj tehnologiji i gdje nema mogućnosti pobjeći ili boriti se protiv napada, u oba slučaja ovakve aktivnosti imaju utjecaj na psihu osobe (Slaninova i sur., 2011).

Posljedice nasilja „licem u lice“ i nasilja preko Interneta i povjeravanje

Nasilje koje za sobom povlači emocionalni ili fizički strah je povezano s velikim brojem problema mentalnog zdravlja i prema tome se smatra glavnim problemom javnog zdravlja s kojim se mladež suočava (Juvonen i Gross, 2008). Kratkoročni utjecaj tradicionalnog nasilja uključuje probleme s emocionalnom prilagodbom, školskom prilagodbom i odnosima. Neka istraživanja pokazuju da je utjecaj nasilja preko Interneta sličan (Smith i sur., 2008; prema Price i Dalgleish, 2010), dok druga predlažu da taj utjecaj može biti teži (Campbell, 2005) zbog činjenice da je javno poniženje i sramota pred brojnijom publikom te da je povećana razina invazivnosti, posebice mogućnost ulaska u žrtvin dom. Podaci iz Kids Helpline (BoysTown 2009; prema Price i Dalgleish, 2010) ukazuju na to da mladi ljudi koji su doživjeli nasilje preko Interneta imaju više suicidalnih reakcija nego oni koji su doživjeli nasilje „licem u lice“. Može se reći da pisana riječ ima moć jer se čini konkretnijom i “stvarnijom” nego izgovorena. Kada se osobu napada verbalnim putem, ona vjerojatno neće zapamtiti svaku riječ, ali u slučaju slanja e-mailova ili SMS poruka, u „*chat*“ sobama i na „*web*“ stranicama, napadnuta osoba svaki put iznova može pročitati što je nasilnik napisao (Campbell, 2005). S obzirom na kratkoročne učinke, velik broj žrtava izvješćuje o negativnim učincima na njihovo samopouzdanje, samopoštovanje, odnose i školske ocjene, također i o razinama ekstremne tuge i ljutnje, povezane sa samoozljeđivanjem i mislima o samoubojstvu.

Odrasli uglavnom ohrabruju mlade koji doživljavaju nasilje da o tome pričaju sa svojim profesorima ili roditeljima, što oni donekle i čine kada se radi o nasilju „licem u lice“. Ipak, puno žrtava ne želi reći odraslima o svom iskustvu nasilja, posebno stariji učenici i mladići (Slonje, Smith i Frisen, 2012). Smith i Shu (2000) navode da 30% djece ne govori o doživljenom

nasilju nikome, a od onih koji su i rekli nekome, najviše se povjeravaju roditeljima i prijateljima. Također tvrde da je za mladiće vjerojatnije da neće nikome reći. Prema jednoj američkoj studiji (Juvonen i Gross, 2008) čak 90% ispitanika koji su tvrdili da su doživjeli nasilje, nisu rekli nikom odraslom, dok prema drugoj većina (79%) učenika koji su bili zlostavljani nisu se nikome povjerali o zlostavljanju, a od onih koji jesu, samo 50% je shvaćeno ozbiljno (Gan, Zhong, Das, Gan, Willis i Tully, 2013). Druge studije dale su slične rezultate, a nepovjerenje pripisuju strahu od poniženja i neugodne, uvjerenju da im se neće vjerovati, da su njihovi problemi trivijalni, i/ili tome što bi im mogao biti ograničen pristup tehnološkim uređajima (Campbell 2007; Rickwood i sur., 2005; Smith i sur., 2008; prema Price i Dalgleish, 2010). Također, pokazalo se da će adolescentice vjerojatnije o nasilju pričati i tražiti podršku od prijatelja, a ne od roditelja ili neke druge odrasle osoba (Campbell, 2007; Juvonen i Gross, 2008; prema Price i Dalgleish, 2010). Ovakvi podaci su uznemirujući iz razloga što odrasli teško otkrivaju nasilje preko Interneta: oni nisu „tamo“ kako bi sami mogli svjedočiti događajima, a vršnjaci koji promatraju takve „online“ incidente se vjerojatno neće uplitati ili dati nekome do znanja što se događa jer činjenica da oni znaju što se dogodilo na određenoj „web“ stranici može sugerirati da su sudjelovali u sumnjivoj aktivnosti (npr. nešto što su im roditelji zabranili) zbog čega se javlja strah od roditeljske zabrane pristupa Internetu. Campbell (2007; prema Price i Dalgleish, 2010) tvrdi da je nevoljkost za razgovor s odraslima uzrokovana barijerama poput straha i percipirane nedjelotvornosti. To ukazuje na to da mladi ljudi trebaju dodatne informacije o prednostima traženja pomoći, kako tražiti pomoć i tko su oni kojima se sigurno mogu obratiti za pomoć (Price i Dalgleish, 2010).

Prevalencija nasilja preko Interneta i nasilja „licem u lice“ te dobne i spolne razlike

Kada se govori o raširenosti nasilja općenito, postoje različita istraživanja i različiti pokazatelji. Raširenost nasilja „licem u lice“ varira u različitim zemljama pa je tako prevalencija nasilja „licem u lice“ u Engleskoj 19%, Japanu 15%, Norveškoj 14%, Španjolskoj 17%, SAD-u 16%. Također, prevalencija nasilja „licem u lice“ u Hrvatskoj razlikuje se iz godine u godinu, ovisno o različitim upitnicima koji se koriste, različitim programima prevencije koji učenici prolaze, područjima u kojima se provode (više ili manje ratom zahvaćena područja), dobi učenika. Tako npr. Buljan Flander, Durman Marijanović i Čorić Špoljar (2007) izvješćuju o 35% osnovnoškolske djece koja su svakodnevno uključena u nasilje, bilo kao počinitelji ili žrtve. Istraživanja pokazuju da se nasilje najčešće događa od 4.-og do 8.-og razreda osnovne škole (Buljan Flander i sur., 2007). No vršnjačko nasilje nije fenomen koji se javlja samo kod djece, već je prisutan i u srednjoj i kasnoj adolescenciji, iako se s vremenom smanjuje (Analitis i sur.,

2009; Dake, Price i Telljohann, 2003; prema Rajhvan Bulat i Ajduković, 2012). Rana i kasna adolescencija, u rasponu od četrnaeste do devetnaeste godine, je razdoblje kada se razvija intenzivan kognitivni, emocionalni, duhovni i socijalni život. Emocije postaju burne, a povećava se kritičnost, ali i sklonost konfliktima (Previšić, 1999). To je razdoblje iznenadnih bioloških i društvenih promjena. U razdoblju prelaska iz osnovne u srednju školu započinju velike promjene u društvenom statusu mlade osobe. Mladi se suočavaju s promjenama u društvu, statusom unutar određene društvene grupe i podrškom vršnjaka kada kreću u srednju školu. Jedan od načina da postignu status među vršnjacima, posebno od strane mladića, je uporabom nasilja (Pallegrini i Bartini, 2010). Lien i sur. (2009; prema Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012) su u dobnoj skupini od 15 i 16 godina dobili da je 12,4% mladića i 11,7% djevojaka ponekad doživjelo nasilje od strane vršnjaka, a 3,8% mladića i 2,7% djevojaka kaže da takvo nasilje doživljava više puta tjedno. U dobnoj skupini od 18 i 19 godina 4,7% mladića i 4,3% djevojaka navodi da je u protekle tri godine doživjelo vršnjačko nasilje (Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012).

Vejmelka (2012) navodi da su za Hrvatsku značajna četiri istraživanja rasprostranjenosti nasilja među djecom i mladima u posljednjih nekoliko godina, to su ono Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba, UNICEF-ovo istraživanje iz 2003, istraživanje Svjetske zdravstvene organizacije iz 2006. te ono Sušca i sur. iz 2012. Rezultati istraživanja iz 2003. godine koje je provela Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2003) pokazuju da je nešto više od 27% djece i mladih svakodnevno uključeno u nasilna ponašanja, a 16% djece gotovo se svakodnevno ponaša nasilno prema drugoj djeci, pri čemu 8% djece istovremeno i čini i doživljava nasilje. Istraživanje UNICEF-a (2004) pokazuje kako je u nasilje svakodnevno uključeno oko 10% i dječaka i djevojčica što je sukladno svjetskim trendovima. Hrvatska je u prosjeku europskih zemalja što se tiče zastupljenosti nasilja; 66% djece u školi nije iskusilo nikakvo nasilje, a 22% je iskusilo sporadične slučajeve nasilja jednom ili dva puta u nekoliko mjeseci. Međutim, 12% djece trpi nasilje dva do tri puta mjesečno i češće. Istraživanje Svjetske zdravstvene organizacije (2006) pokazuje da je Hrvatska pri dnu ljestvice s obzirom na udio žrtava nasilja među vršnjacima te u donjoj trećini ljestvice prema udjelu djece koja zlostavljaju svoje vršnjake. Sušac, Rimac i Ajduković (2012; prema Vejmelka 2012) navode da se prevalencija nasilja među djecom u Hrvatskoj kreće od 9,9% za djevojčice i 15,7% za dječake. Učenici drugog razreda srednje škole u 13,2% slučajeva određeni su kao žrtve, dok su stope nasilnika i nasilnika/žrtvi nešto više nego u mlađim dobnim skupinama (9,7% nasilnika i 19,8% nasilnika/žrtvi).

Središte socijalnog života adolescenata i dio njihove svakodnevice sve više postaju virtualne i elektroničke komunikacije (Williams i Guerra, 2007; prema Menesini, 2012). Rezultati istraživanja o prevalenciji nasilja preko Interneta među mladima se bitno razlikuju te se

kreću u rasponu od 9% do 49% tijekom školske godine (Juvonen i Gross 2008), s velikim razlikama koje se pripisuju razlikama u obliku istraživanja i tipovima tehnologije o kojoj se istražuje (Price i Dalglish, 2010). Trećina tinejdžera koja koristi Internet doživljava nasilje preko Interneta u obliku prijetećih poruka, privatnih e-mail poruka ili SMS poruka koje se šire bez njihovog pristanka, širenja uvredljivih fotografija ili širenja glasina (Lenhart, 2007; prema Froese-Germain, 2007). Tokunga (2011) navodi da postotak djece i mladih koja su doživjeli i činili nasilje preko Interneta od 20 do 40%. Pregledom 35 radova (Patchin i Hinduja, 2012) u 2011. godini, utvrđeno je da je 24% učenika zlostavljano preko Interneta te da je 17% nasilno preko Interneta. Otprilike svaki četvrti tinejdžer doživi neki oblik nasilja preko Interneta, ovisno o uzorku i tome kako je definirano i mjereno nasilje preko Interneta.

Dok mlađa djeca u osnovnoj školi izvješćuju o više nasilja „licem u lice“ od strane vršnjaka nego li adolescenti u srednjoj školi (Rigby, 1997; Rigby i Slee, 1991; prema Campbell, 2005), čini se da su nasilnici preko Interneta stariji što se može pripisati tome da mlađa djeca manje koriste tehnologiju za komunikaciju sa svojim vršnjacima u odnosu na starije učenike (Campbell, 2005). Pametni telefoni, računala, tableti i drugi uređaji pružaju novi oblik komunikacije koji sve više zamjenjuje onaj „licem u lice“ pa je tako u medijima, ali i nekim istraživanjima stvorena slika o tome kako je nasilje preko Interneta u velikom porastu u posljednje vrijeme te kako je teško za odrasle otkriti ga i usprotiviti mu se što stvara osjećaj bespomoćnosti kako kod odraslih tako i kod učenika (Olweus, 2012). Smith (2012) navodi da se nasilje preko Interneta u posljednjih nekoliko godina nije povećalo. On tvrdi da se ono povećalo najviše u razdoblju od 2000. do 2005. godine u zapadnim zemljama kada je došlo do širenja mobilnih tehnologija i Interneta među mladima (Rideout, Foehr, i Roberts, 2010; prema Smith, 2012). Također, u mnogim zemljama nasilje „licem u lice“ opada u posljednjih 10-20 godina (Rigby i Smith, 2011; prema Smith, 2012) vjerojatno zbog velikih napora uložениh u intervencije. Ipak, kako se širi „*cyber-prostor*“ tako se šire i prilike za nasilje (npr. na društvenim mrežama) pa su stoga izvješća u učestalosti nasilja preko Interneta samo privremena.

Prema nekim istraživanjima spol je varijabla koja utječe na nasilje „licem u lice“ i putem Interneta. Mladići su tradicionalno uključeni u nasilje više od djevojaka, prije svega u izravno fizičko nasilje (Smith i sur., 1999; prema Rey i sur., 2012), dok su djevojke više uključene u neizravne oblike nasilje (Scheithauer, 2002; prema Rey i sur., 2012). Istraživanje agresivnog ponašanja među djecom (Bjorkqvist, 1994; prema Černi Obrdalj i sur., 2008) pokazalo je da dječaci češće provode direktno fizičko nasilje s ciljem nanošenja fizičke boli te obično pribjegavaju fizičkom i verbalnom načinu nasilja dok se djevojčice češće služe indirektnim oblicima nasilja, želeći nanijeti bol psihološke prirode te se priklanjaju oblicima nasilja poput

otuđivanja, isključivanja iz skupine, ogovaranja i sl. (Seals i sur., 2003; prema Černi Obrdalj i sur., 2008). To potvrđuje i Živković (2006) koja navodi kako je u višim razredima osnovne škole nasilje među dječacima izrazito fizičko, dok su djevojčice pretežno usmjerene na nasilje prema drugim djevojčicama, najčešće u obliku tračeva, nazivanja pogrđnim imenima i sl., što spada u indirektno nasilje, a s čim se slažu i Hara (2002) te Bulent (2009). S obzirom da se nasilje preko Interneta smatra oblikom neizravnog zlostavljanja (Mc Guckin, Cummins i Lewis, 2010, Smith i sur, 2008; prema Rey i sur., 2012) te sukladno stopama prevalencije neizravnog nasilja među ženskim spolom moglo bi se očekivati da će djevojke u odnosu na mladiće biti više uključene u nasilje preko Interneta kao oblik neizravnog nasilja (Kowalski i Limber, 2007).

Cilj istraživanja

Ispitati učestalost nasilja preko Interneta i nasilja „licem u lice“, njihov međusobni odnos te traže li oni koji doživljavaju obje vrste nasilja pomoć i od koga traže pomoć.

Problemi i hipoteze

Problem 1. Ispitati prevalenciju nasilja preko Interneta i nasilja „licem u lice“ kod učenika drugih razreda dviju vinkovačkih srednjih škola.

Hipoteza 1: Na temelju prethodnih istraživanja očekuje se da će zastupljenost nasilja preko Interneta kod učenika drugih razreda dviju vinkovačkih srednjih škola iznositi između 20% i 40%, a nasilja „licem u lice“ između 10% i 25%.

Problem 2. Ispitati doprinose izravnog i neizravnog nasilja „licem u lice“ činjenju i doživljavanju nasilja preko Interneta.

Hipoteza 2a: Različite vrste nasilja „licem u lice“ (izravno i neizravno) značajno doprinose objašnjenju činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta.

Hipoteza 2b: Očekuje se da će kod djevojaka neizravne vrste nasilja „licem u lice“ u većoj mjeri doprinositi objašnjenju činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta u odnosu na izravne vrste nasilja.

Problem 3. Ispitati traže li oni koji doživljavaju nasilje preko Interneta i nasilje „licem u lice“ pomoć na način se povjere nekome o iskustvu nasilja.

Hipoteza 3a: Više od polovice onih koji doživljavaju nasilje preko Interneta i nasilje „licem u lice“ neće se nikome obratiti za pomoć.

Hipoteza 3b: Djevojke koje doživljavaju nasilje preko Interneta i nasilje „licem u lice“ češće će se povjeravati o doživljenom nasilju u odnosu na mladiće.

Metoda

Sudionici

U istraživanju je sudjelovalo $N=345$ sudionika (233 djevojaka i 112 mladića). Sudionici su bili učenici drugih razreda Gimnazije M. A. Reljkovića ($N=170$) i Ekonomske i trgovačke škole Ivana Domca ($N=175$) u Vinkovcima, u rasponu godina od 15 do 17 godina, prosječne dobi 15,7 godina.

Instrumenti

U istraživanju su korištena dva upitnika: Skala doživljavanja i činjenja nasilja preko Interneta i Revidirani upitnik nasilnik/žrtva.

Skala doživljavanja i činjenja nasilja preko Interneta (eng. Cyber victim and bullying scale, Cetin, Yaman i Paker, 2011) ispituje doživljavanje i činjenje nasilja preko Interneta u posljednjih godinu dana. Sastoji se od dva dijela. U prvom dijelu (subskala *Doživljavanje nasilja preko Interneta*) sudionici procjenjuju za svaku česticu na skali od 1 (nikad) do 5 (uvijek) je li im se opisano ponašanje dogodilo. U drugom dijelu (subskala *Činjenje nasilja preko Interneta*) na identičnim česticama sudionici procjenjuju jesu li se tako ponašali. Svaki dio sadrži 22 čestice. Faktorska analiza originalnog upitnika upućuje na tri faktora za svaki dio: verbalno nasilje preko Interneta, skrivanje identiteta te krivotvorenje na Internetu, a postotak objašnjene varijance je 46,38%. Koeficijenti unutarnje konzistencije za obje dimenzije skale su 0,89. Konačni rezultat formira se kao zbroj rezultata na svakoj čestici, a može se izražavati po dimenzijama činjenje odnosno doživljavanje nasilja preko Interneta (kao što će se koristiti u ovom istraživanju), ali i po navedenim faktorima (Cetin, Yaman i Paker, 2011). Skalu su za potrebe istraživanja s engleskog jezika na hrvatski jezik preveli dva nezavisna studenta psihologije i student engleskog jezika (Đuraković, 2012). Koeficijenti pouzdanosti provjereni su na dobivenim podacima u ovom istraživanju i iznose 0,90 za skalu *Doživljavanje nasilja preko Interneta* i 0,90 za skalu *Činjenje nasilja preko Interneta*.

Revidirani upitnik nasilnik/žrtva (engl. The Revised Olweus Bullying Questionnaire, Olweus, 1996) uključuje definiciju nasilja, kako bi učenicima pružio jasno razumijevanje onoga na što trebaju odgovoriti te se odnosi na specifično vremensko razdoblje. Upitnik se sastoji od 39 čestica i sadrži dva dijela: prvi dio upitnika ispituje učestalost doživljenog nasilnog ponašanja od strane drugih učenika, a drugi dio se odnosi na učestalost činjenja nasilnog ponašanja nad drugim učenicima. Sudionici ispunjavaju upitnik tako da znakom "X" označe učestalost doživljavanja/činjenja navedenog ponašanja. Upitnik predstavlja listu označivanja (ček-listu)

gdje ispitanici daju detaljan opis ponašanja. Za svaku česticu dobiva se frekvencija, odnosno postotak odgovora ispitanika. Kako bi utvrdili postotak učenika koji je bio izložen nasilju upotrijebljena je četvrta čestica ("Koliko često si doživio nasilje u školi tijekom posljednjih godinu dana?") i dvadesetčetvrta čestica ("Koliko često si sudjelovao u vršenju nasilja nad drugim učenikom/cima u školi tijekom posljednjih godinu dana?") koja daje podatak o učestalosti nasilnog ponašanja prema drugim učenicima. Osim frekvencije žrtava i nasilnika, upitnik sadrži pitanja o reakcijama drugih na nasilje zatim kako ga doživljavaju ispitanici tj. o reakcijama i stajalištima učenika, nastavnika i roditelja. Tu su uključena pitanja o tome što ispitanik misli koliko je njegov razrednik poduzeo da suzbije nasilje, je li netko kod kuće ili netko od profesora u školi razgovarao s njim o doživljenom/počinjenom nasilju u školi, ali i pitanja o tome što bi ispitanik napravio da vidi nasilje, kako inače reagira kada vidi nasilje, boji li se da će netko vršiti nasilje nad njim, što misli koliko drugi učenici ili druge odrasle osobe u školi pokušavaju zaustaviti nasilje. Moguće je ujedno dobiti indeks "tendencije zlostavljanja od strane drugih učenika" za svakog pojedinog učenika koristeći sumu ili srednju vrijednost odgovora na pitanja 4-13. Isto tako moguće je dobiti indeks "tendencije zlostavljanja drugih učenika" svakog pojedinog učenika koristeći pitanja 24-33 (Elez, 2003). Upitnik sadrži i pitanje o povjeravanju o doživljenom/počinjenom nasilju („Jesi li ikome rekao da si doživio nasilje tijekom posljednjih godinu dana?“) s potpitanjima o tome kome se povjeravaju. Cronbachov alpha koeficijent unutarnje konzistencije u ovom istraživanju za pitanja 4-13 iznosi 0,86 i za pitanja 24-33 iznosi 0,92. Upitnik je za potrebe ovog istraživanja preveden na hrvatski jezik od strane dva studenta psihologije i jednog jezičara te je izmijenjen na način da ispituje doživljeno i počinjeno nasilje u posljednjih godinu dana, umjesto unazad nekoliko mjeseci, s obzirom da se istraživanje provodilo na početku akademske godine, a za ove promjene je dobivena suglasnost autora upitnika.

Postupak

Istraživanje je provedeno za vrijeme sata razrednika u dvije srednje škole u Vinkovcima, u Gimnaziji M. A. Reljkovića i u Ekonomskoj i trgovačkoj školi Ivana Domca u dogovoru sa školskim ravnateljem i psihologom/pedagogom kojima je objašnjen cilj istraživanja i način provedbe. Prije početka istraživanja sudionicima se naglasilo da je istraživanje dobrovoljno i u potpunosti anonimno. Naglas im se pročitala glavna uputa i upozorilo ih se da pažljivo čitaju uputu svakog upitnika te nastoje što iskrenije odgovoriti na sve čestice. Po završetku ispunjavanja upitnika su ubacivali u kutiju kako bi se dodatno osigurala anonimnost. Na kraju im se zahvalilo na sudjelovanju. Također im je u dogovoru sa stručnim suradnikom u školi,

pedagogom/psihologom, bio omogućen razgovor ukoliko su se nakon provedbe istraživanja osjetili uznemirenima ili potaknutima na razgovor o problemima nasilja bilo preko Interneta bilo „licem u lice“, o čemu su sudionici informirani tijekom provođenja istraživanja

Rezultati i rasprava

Raširenost činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta i nasilja „licem u lice“

Prva hipoteza pretpostavlja da će prevalencija nasilja preko Interneta biti između 20% i 40%. Izračunate su frekvencije, postotci i rasponi rezultata na subskalama *Činjenje nasilja preko Interneta* i *Doživljavanje nasilja preko Interneta*. U Tablici 1 su navedeni deskriptivni podaci.

Tablica 1. Deskriptivni podaci na subskalama *Činjenje nasilja preko Interneta* i *Doživljavanje nasilja preko Interneta* (N=345).

	Doživjeli nasilje preko Interneta	Činili nasilje preko Interneta
M	35,58	34,98
C	33,00	32,00
D	25	25
SD	11,57	11,84
Minimalni mogući rezultat	22	22
Minimalni postignut rezultat	22	22
Maksimalni mogući rezultat	110	110
Maksimalni postignut rezultat	85	109

Napomena: M-aritmetička sredina; C-srednja vrijednost; D-dominantna vrijednost; SD-standardna devijacija.

Na subskali *Činjenje nasilja preko Interneta* 13 sudionika (3,8%) ima minimalan rezultat, a na subskali *Doživljavanje nasilja preko Interneta* 15 sudionika (4,3%) ima minimalan rezultat, što znači da su na svim česticama odgovorili kako nisu imali iskustvo sudjelovanja u procesu nasilja preko Interneta. Kriterij za sudjelovanje u procesu nasilja je rezultat veći od 44 jer bi prema njemu prosjek procjena na česticama bio veći od 2, odnosno rezultat bi pokazao da je sudionik u određenoj mjeri sudjelovao u procesu nasilja preko Interneta (tj. prosječan je odgovor „rijetko“). Kriterij je određen prema prijašnjim istraživanjima koja su kao kriterij uvijek uzimala odgovore koji pokazuju da se nasilje dogodilo barem jedanput (npr. Akbulut i Eristi, 2011; Đuraković, 2012).

Prevalencija sudionika koji su doživjeli nasilje preko Interneta je 18%, a onih koji su počinili 16,5%, što je manja vrijednost od one predviđene prvom hipotezom. Također, manja je i od one koju je dobila Đuraković (2012) na istoj populaciji. Njezini rezultati pokazuju prevalenciju od 24,9% za doživljavanje i 27,7% za činjenje nasilja preko Interneta. Rezultati istraživanja o prevladavanju nasilja preko Interneta među mladima se bitno razlikuju, pa se tako u stručnoj literaturi učestalost kreće u rasponu od 9% do 49% tijekom školske godine (Juvonen i Gross 2008), s velikim razlikama koje se pripisuju razlikama u obliku istraživanja, tipovima

tehnologije o kojoj se istražuje, uzorku, kako je definirano i mjereno nasilje. Ybarra i Mitchell (2004; prema Campbell, 2005) dobili su slične rezultate kao u ovom istraživanju; proveli su istraživanje u SAD-u u kojem je 15% ispitanika izvijestilo da čini nasilje preko Interneta. Također slične rezultate dobili su u Brisbaneovom istraživanju gdje se 11% učenika izjasnilo da čine nasilje preko Interneta i približno 14% da doživljava nasilje preko Interneta (Campbell i Gardner, 2005; prema Campbell, 2005). Također neki istraživači (Smith, 2012) navode da se nasilje preko Interneta u posljednjih nekoliko godina nije povećalo, nego da se ono povećalo najviše u razdoblju od 2000. do 2005. godine (npr. Rideout, Foehr, i Roberts, 2010; prema Smith, 2012), zbog toga ne bi bio očekivan porast ove vrste nasilja.

Također „cyber“ prostor mogućim žrtvama elektroničkog nasilja daje brojne mogućnosti kako se boriti s problemom nasilja. Primjerice, žrtve mogu pokušati izbjeći primanje poruka od osobe za koju pretpostavlja da je nasilnik na način da blokiraju njihova imena na ekranu sa svog računala, ograničavajući liste prijatelja ili mijenjajući svoj osobni „avatar“ (Juvonen i Gross, 2008; prema Price i Dalglish, 2010). U medijima se u posljednje vrijeme puno govori o nasilju preko Interneta i o tome kako se zaštititi na internetu pa je moguće da su mladi sve više upoznati s tim strategijama, a što je moglo utjecati na dobivene rezultate.

Nadalje, prema prvom problemu pretpostavljeno je da će prevalencija nasilja „licem u lice“ biti između 10% i 25%. Izračunate su frekvencije i postotci na čestici 4 koja glasi: „Koliko često si doživio nasilje u školi tijekom posljednjih godinu dana?“ (M=1,43; SD=0,84) te čestici 24 koja glasi: „Koliko si često sudjelovao u vršenju nasilja nad drugim učenikom/icima u školi tijekom posljednjih godinu dana?“ (M=1,30; SD=0,65).

Tablica 2. Frekvencije i postotci doživljenog i počinjenog nasilja „licem u lice“.

	Doživljavanje nasilja		Činjenje nasilja	
	f	%	f	%
Nisam doživio/činio nasilje	245	71,0	264	76,5
To se dogodilo 1 ili 2 puta	76	22,0	67	19,4
2-3 puta mjesečno	9	2,6	7	2,0
Jednom tjedno	6	1,7	4	1,2
Nekoliko puta tjedno	9	2,6	3	0,9
Ukupno	345	100,0	345	100,0

Na četvrtoj čestici (doživljavanje nasilja „licem u lice“) čak 245 sudionika (71%) ima minimalan rezultat, a na dvadesetčetvrtoj čestici (činjenje nasilja „licem u lice“) 264 sudionika (76,5%) ima minimalan rezultat, što znači da su odgovorili kako nisu imali iskustvo sudjelovanja u procesu nasilja „licem u lice“. Kriterij za sudjelovanje u procesu nasilja je rezultat veći od 3 što

bi značilo da je sudionik doživio ili počinio nasilje najmanje 2-3 puta mjesečno u posljednjih godinu dana. Kriterij je određen prema definiciji nasilja koja kaže da je nasilje ponašanje koje se javlja ponavljano i kroz duži vremenski period. Ovaj kriterij korišten je u više istraživanja (npr. Olweus, 1993; O'Moore i sur., 1997; Smith i Sharp, 1994; prema Olweus, 2003).

Prevalencija sudionika koji su doživjeli nasilje „licem u lice“ je 6,9% a onih koji su počinili 4,1%, što nije u skladu s prvom hipotezom. Postotci su nešto manji od očekivanih, što može biti rezultat velikih napora uloženi u prevencije i intervencije. U mnogim zemljama nasilje „licem u lice“ opada u posljednjih 10-20 godina upravo iz tog razloga (Rigby i Smith, 2011; prema Smith, 2012). Također to ide u prilog istraživanju Svjetske zdravstvene organizacije (2006) koje pokazuje da je Hrvatska pri dnu ljestvice s obzirom na udio žrtava nasilja među vršnjacima te u donjoj trećini ljestvice prema udjelu djece koja zlostavljaju svoje vršnjake.

Prediktori činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta

Prema drugom problemu postavljene su dvije hipoteze. Hipoteza 2a: Različite vrste nasilja „licem u lice“ (izravno i neizravno) značajno će doprinositi objašnjenju činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta i hipoteza 2b: Kod djevojaka će neizravne vrste nasilja „licem u lice“ u većoj mjeri doprinositi objašnjenju činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta u odnosu na izravne vrste nasilja. Prije obrade rezultata provjeren je normalitet distribucija za varijable doživljavanje i činjenje nasilja preko Interneta i „licem u lice“. Pokazalo se da su sve distribucije asimetrične te su rezultati transformirani logaritamskom transformacijom rezultata. Kako bi se provjerila hipoteza 2a izračunate su korelacije (Tablica 3) i napravljene dvije hijerarhijske regresijske analize (Tablica 4).

Tablica 3. Interkorelacije prediktora s kriterijima činjenje odnosno doživljavanje nasilja preko Interneta (N=345)

	Činjenje nasilja preko Interneta	Neizravno doživljavanje nasilja licem u lice	Izravno doživljavanje nasilja licem u lice	Neizravno činjenje nasilja licem u lice	Izravno činjenje nasilja licem u lice
Doživljavanje nasilja preko Interneta	0,68*	0,33*	0,42*	0,18*	0,31*
Činjenje nasilja preko Interneta	-	0,24*	0,36*	0,41*	0,55*
Neizravno doživljavanje nasilja licem u lice		-	0,54*	0,28*	0,26*
Izravno doživljavanje nasilja licem u lice			-	0,32*	0,49*
Neizravno činjenje nasilja licem u lice				-	0,62*
Izravno činjenje nasilja licem u lice					-

Pokazalo se da su sve korelacije značajne na razini rizika od 5%. Napravljene su dvije hijerarhijske regresijske analize za kriterije doživljavanje odnosno činjenje nasilja preko Interneta. Ulazne prediktorske varijable u prvom koraku su izravno doživljavanje nasilja i izravno činjenje nasilja „licem u lice“, a u drugom neizravno doživljavanje i neizravno činjenje nasilja „licem u lice“.

Tablica 4. Rezultati vrijednosti prediktora za kriterijske varijable doživljavanje odnosno činjenje nasilja preko Interneta (N=345).

Prediktori	Doživljavanje nasilja preko Interneta		Činjenje nasilja preko Interneta	
	1. korak β	2. korak β	1. korak β	2. korak β
Izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“	0,359*	0,280*	0,141*	0,116*
Izravno činjenje nasilja „licem u lice“	0,134*	0,172*	0,482*	0,420*
Neizravno doživljavanje nasilja „licem u lice“		0,147*		0,041
Neizravno činjenje nasilja „licem u lice“		-0,061		0,103
R^2	0,193*	0,209*	0,318*	0,327
ΔR^2	0,193*	0,016*	0,318*	0,009
F	41,003*	3,332*	79,799*	2,202*

Napomena: β -standardizirani regresijski koeficijent; R^2 - koeficijent multiple determinacije; ΔR^2 - promjena koeficijenta multiple determinacije; F - značajnost promjene ΔR^2 ; * $p < ,05$

Doživljavanju nasilja preko Interneta u prvom koraku značajno doprinose i izravno doživljavanje i izravno činjenje nasilja „licem u lice“ i objašnjavaju 19,3% varijance kriterija. U drugom koraku, uz izravnu uključenost u nasilje „licem u lice“, neizravno doživljavanje nasilja

„licem u lice“ značajno doprinosi doživljavanju nasilja preko Interneta i objašnjava dodatnih 1,6% varijance kriterija, dok neizravno činjenje ne doprinosi doživljavanju nasilja preko Interneta. Ovaj model objašnjava 20,9% varijance kriterija. Najveći pojedinačni doprinos u objašnjenju varijance kriterija doživljavanja nasilja preko Interneta ima izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ ($\beta=0,280$; $p<0,05$).

Činjenju nasilja preko Interneta u prvom koraku značajno doprinose i izravno činjenje i izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ i objašnjavaju 31,8% varijance kriterija. U drugom koraku neizravna uključenost u nasilje „licem u lice“ ne doprinosi objašnjenju činjenja nasilja preko Interneta. Najznačajniji prediktor u objašnjenju varijance kriterija činjenja nasilja preko Interneta je izravno činjenje nasilja „licem u lice“ ($\beta=0,420$; $p<0,05$).

Vidljivo je da izravni oblici nasilja „licem u lice“ nešto više doprinose objašnjenju nasilja preko Interneta u odnosu na neizravne, odnosno vjerojatnije je da će oni koji čine i doživljavaju izravno nasilje „licem u lice“ biti uključeni i u nasilje preko Interneta u odnosu na one koji su uključeni u neizravne vrste nasilja „licem u lice“. Williams i Guerra (2007; prema Menesini, 2012) navode povezanost od 0,66 između fizičkog nasilja i nasilja putem Interneta te povezanost od 0,87 između verbalnog nasilja i nasilja putem Interneta što ide u prilog ovdje dobivenim rezultatima, s obzirom da su fizičko i verbalno nasilje oblici izravnog nasilja. Juvonen i Gross (2008) navode da postoji 85% preklapanja između nasilja preko Interneta i nasilja „licem u lice“ te upućuju na to da virtualni prostor nije odvojeno riskantno okruženje već se ono koristi kao prošireni školski prostor. Iako se korištenje Interneta i komunikacijskih uređaja kao npr. „*Instant Messenger*“ i „*Webcamere*“ često doživljavaju kao prediktori za nasilje preko Interneta, oni predstavljaju manji rizik nego iskustva doživljenog nasilja „licem u lice“ (Juvonen i Gross, 2008). Ybarra, Diener-West i Leaf (2007; prema Tokunga, 2010) izvješćuju da 36% djece u njihovom nacionalno-reprezentativnom uzorku istovremeno doživljava i nasilje „licem u lice“ i nasilje preko Interneta. Patchin i Hinduja (2008; prema Patchin i Hinduja, 2012) navode da oni koji čine nasilje „licem u lice“ imaju više nego dvostruke šanse da će biti žrtve i počinitelji nasilja preko Interneta u odnosu na one koji ne sudjeluju u nasilju „licem u lice“. To se djelomično poklapa s ovdje dobivenim rezultatima koji pokazuju da će oni koji doživljavaju i čine izravno nasilje „licem u lice“ vjerojatnije doživljavati i činiti nasilje preko Interneta te da će oni koji doživljavaju neizravno nasilje „licem u lice“ također vjerojatnije doživljavati i nasilje preko Interneta.

Činjenica je da postoji prilično jaka veza između onih koji su nasilni preko Interneta i nasilni „licem u lice“ (Raskauskas i Stoltz, 2007; Smith i sur., 2008; prema Slonje i sur, 2008.), ali se malo zna o redosljedu događaja koji vode do nasilja preko Interneta. Ybarra i Mitchell

(2004; prema Slonje i sur., 2008) pretpostavljaju da su neki nasilnici preko Interneta istovremeno i žrtve nasilja „licem u lice“ koji nisu sposobni osvetiti se „licem u lice“ pa to učine elektroničkim putem kao način uzvratanja. To djelomično podupiru Smith i sur. (2008; prema Slonje i sur., 2008) koji su otkrili da u većini slučajeva nasilje preko Interneta počinje ili svađom licem u lice ili obrnuto. Neki nasilnici koriste nasilje „licem u lice“ zajedno s nasiljem preko Interneta kako bi povećali učinak nasilnog ponašanja (Tokunga, 2010). Stoga bi bilo zanimljivo vidjeti koji su motivi nasilja preko Interneta na ovoj populaciji. U ovom istraživanju se pokazalo kako neizravno činj enje nasilja „licem u lice“ ne doprinosi objašnjenju doživljavanja nasilja preko Interneta te da neizravno doživljavanje i činj enje nasilja „licem u lice“ ne doprinose objašnjenju činj enja nasilja preko Interneta, što je neobično s obzirom da se nasilje preko Interneta može smatrati nekom vrsta neizravnog nasilja (Mc Guckin, Cummins i Lewis, 2010; Smith i sur, 2008; prema Rey, Elipe i Ortega-Ruiz 2012; Kowalski i Limber, 2007; Smith, 2012). Moguće je da oni koji čine neizravno nasilje „licem u lice“ nisu prepoznati kao nasilnici (s obzirom da se npr. glasine ili laži uglavnom šire bez znanja tko to čini) te im se njihove žrtve ne osvećuju ni na koji način, stoga oni sami ne doživljavaju tu vrstu nasilja. Isto tako moguće je da oni koji doživljavaju neizravno nasilje „licem u lice“ neće činiti nasilje preko Interneta jer neće znati kome se trebaju osvetiti. Kako bi se ova pitanja razmotrila, bilo bi dobro napraviti kvalitativno istraživanje u kojem bi se provjerilo koji su motivi nasilja i „licem u lice“ i preko Interneta, kao i provjeriti koliki je doprinos nasilja preko Interneta nasilju „licem u lice“.

Doprinos neizravnih vrsta nasilja „licem u lice“ kod djevojaka činj enju i doživljavanju nasilja preko Interneta

Prema hipotezi 2b pretpostavljeno je da će kod djevojaka neizravne vrste nasilja „licem u lice“ u većoj mjeri doprinositi objašnjenju činj enja i doživljavanja nasilja preko Interneta u odnosu na izravne vrste nasilja. Stoga su izračunate korelacije (Tablica 5) i napravljene dvije hijerarhijske regresijske analize (Tablica 6).

Tablica 5. Interkorelacije prediktora s kriterijima činjenje odnosno doživljavanje nasilja preko Interneta (N=233).

	Činjenje nasilja preko Interneta	Neizravno doživljavanje nasilja licem u lice	Neizravno činjenje nasilja licem u lice	Izravno doživljavanje nasilja licem u lice	Izravno činjenje nasilja licem u lice
Doživljavanje nasilja preko Interneta	0,71*	0,40*	0,18*	0,45*	0,32*
Činjenje nasilja preko Interneta	-	0,35*	0,34*	0,37*	0,44*
Neizravno doživljavanje nasilja licem u lice		-	0,26*	0,55*	0,30*
Neizravno činjenje nasilja licem u lice			-	0,30*	0,40*
Izravno doživljavanje nasilja licem u lice				-	0,55*
Izravno činjenje nasilja licem u lice					-

Iz tablice je vidljivo da su sve korelacije značajne na razini rizika od 5%. Napravljene su dvije hijerarhijske regresijske analize za kriterije doživljavanje odnosno činjenje nasilja preko Interneta. U obradu su uzete samo djevojke čime je uzorak smanjen na $N=233$. Ulazne prediktorske varijable u prvom koraku su izravno doživljavanje i činjenje nasilja „licem u lice“, a u drugom koraku neizravno činjenje i doživljavanje nasilja „licem u lice“.

Tablica 6. Rezultati vrijednosti prediktora za kriterijske varijable doživljavanje odnosno činjenje nasilja preko Interneta za djevojke (N=233).

	Doživljavanje nasilja preko Interneta		Činjenje nasilja preko Interneta	
	1.korak β	2. korak β	1.korak β	2.korak β
<u>Prediktori</u>				
Izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“	0,393*	0,273*	0,186*	0,061
Izravno činjenje nasilja „licem u lice“	0,106	0,113	0,332*	0,282*
Neizravno doživljavanje nasilja „licem u lice“		0,221*		0,190*
Neizravno činjenje nasilja „licem u lice“		-0,015		0,152*
R^2	0,212*	0,246*	0,213*	0,265*
ΔR^2	0,212*	0,034*	0,213*	0,052*
F	30,988*	5,078*	31,130*	8,023*

Napomena: β -standardizirani regresijski koeficijent; R^2 - koeficijent multiple determinacije; ΔR^2 - promjena koeficijenta multiple determinacije; F - značajnost promjene ΔR^2 ; * $p < ,05$

Doživljavanju nasilja preko Interneta kod djevojaka u prvom koraku značajno doprinosi izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ i objašnjava 21,2% varijance kriterija, dok izravno

činjenje nasilja „licem u lice“ kod djevojaka ne doprinosi značajno objašnjenju doživljavanja nasilja preko Interneta. U drugom koraku izravno i neizravno doživljavanje značajno doprinose doživljavanju nasilja preko Interneta i objašnjavaju 24,6% varijance kriterija, a izravno i neizravno činjenje ne doprinose objašnjenju doživljavanja nasilja preko Interneta. Vidljivo je da neizravno doživljavanje nasilja „licem u lice“, nakon kontrole doprinosa izravnih oblika nasilja „licem u lice“, objašnjava dodatnih 3,4% varijance kriterija. Također, najznačajniji prediktor u objašnjenju varijance kriterija doživljavanja nasilja preko Interneta je izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ ($\beta=0,273$; $p<0,05$).

Činjenju nasilja preko Interneta kod djevojaka u prvom koraku značajno doprinose izravno doživljavanje i izravno činjenje nasilja „licem u lice“ i objašnjavaju 21,3% varijance kriterija. U drugom koraku izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ prestaje biti značajan prediktor, a izravno činjenje te neizravno činjenje i doživljavanje nasilja „licem u lice“ značajno doprinose objašnjenju činjenja nasilja preko Interneta i objašnjavaju 26,5% varijance kriterija. Vidljivo je da neizravna uključenost u nasilje „licem u lice“, nakon kontrole doprinosa izravnih oblika nasilja „licem u lice“, objašnjava dodatnih 5,2% varijance kriterija. Najveći pojedinačni doprinos u objašnjenju varijance kriterija činjenja nasilja preko Interneta ima izravno činjenje nasilja „licem u lice“ ($\beta=0,282$; $p<0,05$).

S obzirom da izravno doživljavanje prestaje biti značajan prediktor činjenja nasilja preko Interneta u drugom koraku, može se zaključiti da se tu radi o medijacijskom učinku. Provereno je koja je varijabla medijator na način da je prvo uvedena samo varijabla neizravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ u model, a zatim samo varijabla neizravno činjenje nasilja „licem u lice“. Pokazalo se da izravno doživljavanje prestaje biti značajan prediktor činjenja nasilja preko Interneta kada se uvede varijabla neizravno doživljavanje nasilja „licem u lice“, što znači da je ona u tom slučaju medijator. Zadovoljena su sva tri uvjeta da bi se moglo zaključiti da je određena varijabla medijator u odnosu prediktor i kriterij varijable. Prvi uvjet je taj da prediktor mora predviđati medijator (Kurtović i Živčić Bećirević, 2011). Jednostavnom regresijskom analizom utvrđeno je da je varijabla izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ značajan prediktor varijable neizravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ ($\beta=0,543^*$, $R^2=0,295^*$). Drugi uvjet je taj da medijator mora predviđati kriterij nakon kontrole prediktora (Kurtović i Živčić Bećirević, 2011). Iz tablice 6 vidljivo je da je u trećem koraku varijabla neizravno doživljavanje nasilje „licem u lice“ značajan prediktor činjenja nasilja preko Interneta nakon kontrole varijabli izravno doživljavanje i izravno činjenje nasilja „licem u lice“. Treći uvjet je taj da uključivanjem medijatora u zadnji korak hijerarhijske regresijske analize doprinos prediktora objašnjenju varijance kriterija treba pasti na razinu koja nije značajna (Kurtović i Živčić Bećirević, 2011). Iz

tablice 6 vidljivo je da izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“, u odnosu na prvi korak hijerarhijske regresijske analize, više nije značajan prediktor činjenja nasilja preko Interneta. Dakle, varijabla neizravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ medijator je povezanosti izravnog doživljavanja nasilja „licem u lice“ i činjenja nasilja preko Interneta. Tu je zapravo riječ o potpunoj medijaciji: ne samo da se smanjio učinak prediktora (izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“; s 0,186 na 0,061), već je doprinos tog prediktora prestao biti značajan. Pretpostavlja se da neizravno doživljavanje nasilje „licem u lice“ utječe na izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“, i to na način da oni sudionici koji češće doživljavanju neizravno nasilje „licem u lice“ češće doživljavaju i izravno nasilje „licem u lice“. To se može zaključiti i iz korelacije te dvije varijable ($r=0,55$). Kako je vjerojatnije da će one djevojke koje doživljavaju izravno nasilje, doživljavati i neizravno nasilje, moguće je da se će se one osvećivati onima koji ih zlostavljaju nasiljem preko Interneta. Također, kako su djevojkama važni socijalni odnosi i kako one više čine nasilje s ciljem da naruše socijalne odnose, posebno u vrijeme adolescencije, a što spada u neizravno nasilje, moguće je da je baš zbog toga neizravno doživljavanje nasilja medijator u ovom slučaju.

Glavni cilj bio je provjeriti hoće li kod djevojaka neizravne vrste nasilja u većoj mjeri doprinositi objašnjenju nasilja preko Interneta u odnosu na izravne vrste nasilja. Krenulo od pretpostavke da se djevojke više koriste neizravnim oblicima nasilja u odnosu na izravne kao i od toga da je nasilje preko Interneta jedan oblik neizravnog nasilja, što se u određenoj mjeri i potvrdilo. Ipak, iako se pokazalo da neizravno nasilje značajno doprinosi objašnjenju uključenosti u nasilje preko Interneta (neizravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ značajno doprinosi objašnjenju doživljavanja nasilja preko Interneta; neizravna uključenost u nasilje „licem u lice“ značajno doprinosi objašnjenju činjenja nasilja preko Interneta), veliki je doprinos i izravnog nasilja. Prema ovdje dobivenim podacima vjerojatnije je da će one djevojke koje doživljavaju izravno i neizravno nasilje „licem u lice“ doživljavati i nasilje preko Interneta, što je zabrinjavajuće jer to znači da će one vjerojatnije biti zlostavljane u više situacija i na više načina, odnosno i verbalno i/ili fizički i/ili neizravno (isključivanjem, ogovaranjem i sl.) i preko Interneta. Također, one djevojke koje čine izravno i neizravno nasilje „licem u lice“ vjerojatnije će činiti i nasilje preko Interneta. Takav rezultat je očekivan s obzirom da je korelacija činjenja nasilja „licem u lice“ i činjenja nasilja preko Interneta umjerene i značajne ($r=0,34$; $p<0,05$ za neizravno činjenje; $r=0,44$; $p<0,05$ za izravno činjenje). Također, ovakav rezultat mogao bi se objasniti i prethodnim rezultatima. Naime, moguće je da su žrtve upravih tih djevojaka koje čine nasilje „licem u lice“, a za koje je vjerojatnije da će ga činiti i preko Interneta, upravo one

djevojke koje doživljavaju nasilje „licem u lice“, a za koje je vjerojatnije da doživljavaju i nasilje preko Interneta.

S obzirom da je kod djevojaka dobiveno kako neizravno činjenje nasilja „licem u lice“ ne doprinosi doživljavanju nasilja preko Interneta to bi se moglo objasniti jednako kao i kod hipoteze 2a, tj. da oni koji čine neizravno nasilje „licem u lice“ vjerojatno nisu prepoznati kao nasilnici, stoga im se njihove žrtve ne osvećuju ni na koji način pa oni sami ne doživljavaju tu vrstu nasilja. Ipak, zanimljivo je da neizravne vrste nasilja „licem u lice“ (kod hipoteze h2a) ne doprinose objašnjenju činjenja nasilja preko Interneta, dok je to kod djevojaka upravo obrnuto, činjenju nasilja preko Interneta doprinose i doživljavanje i činjenje neizravnih vrsta nasilja „licem u lice“. Prpić (2006) navodi kako djevojke koriste indirektno nasilje (npr. širenje glasina, isključivanje i ocrnjivanje drugih) te da se takvo nasilje među djevojkama povećava s prelaskom iz osnovne škole u srednju, tj. s ulaskom u adolescentno doba. Kako je ranije navedeno djevojke se češće služe indirektnim oblicima nasilja, želeći nanijeti bol psihološke prirode te se priklanjaju oblicima nasilja poput otuđivanja, isključivanja iz skupine, ogovaranja i sl. (Seals i sur., 2003; prema Černi Obrdalj i sur., 2008). Moguće je da će djevojke koje doživljavaju i čine neizravno nasilje „licem u lice“ vjerojatnije činiti nasilje preko Interneta zbog toga što su odbačene, a pokazalo se da odbačeni adolescenti preferiraju agresivno ponašanje u značajno većoj mjeri nego prosocijalno ponašanje. Uruk i Demir (2003; prema Medved i Keresteš, 2011) kao glavni razvojni zadatak adolescencije ističu uspostavljanje novih veza s vršnjacima istoga i suprotnoga spola, kao i s vršnjačkom skupinom. Adolescenti od svojih prijatelja očekuju prisnost i podršku, a ukoliko toga nema to može dovesti do razočaranja, nezadovoljstva i osjećaja usamljenosti ili odbačenosti. Kako je gore već navedeno, zbog bliskih prijateljstava među djevojkama Galen i Underwood (1997; prema Beckman i sur., 2013) smatraju da je neizravno nasilje za njih posebno bolno jer cilja na njihove odnose. Moguće je da su ove djevojke upravo odbačene na način da doživljavaju neki oblik neizravnog nasilja (ignoriranje, isključivanje). Agresivno ponašanje može biti determinanta i posljedica odbačenosti (Lacković-Grgin, 2005). Pokazalo se da agresivnu djecu vršnjaci izbjegavaju te da su neomiljena i odbačena djeca često natprosječno agresivna i imaju deficit kognitivnih i socijalnih vještina u ophođenju s drugima. Ipak, nasilna djeca ne moraju biti socijalno izolirana, nego često pronalaze prijatelje sličnih osobina i ponašanja, od kojih dobivaju podršku za svoje antisocijalno ponašanje (Vasta i sur., 1998; prema Buljan Flander, Durman Marijanović i Ćorić Špoljar, 2007). Adolescentima je važan status u grupi, prihvaćenost od strane vršnjaka, oni žele da im se drugi dive i da ih poštuju, a nasilnici možda nisu omiljeni u društvu, ali istraživanja pokazuju da su prilično moćni (Caravita, Di-Blasio i Salmivalli, 2009.b; Salmivalli, Kärnä i Poskipara, 2009; prema Vejmelka,

2012). Tako je u ovom slučaju moguće da su one djevojke koje su nasilne „licem u lice“ možda i odbačene, ali nisu izolirane već imaju prijatelje sličnih osobina i s kojima vrše nasilje preko Interneta te koriste virtualni prostor kako bi proširile područje svog djelovanja i povećale osjećaj moći. Također, moguće je da su one koje doživljavaju nasilje „licem u lice“ odbačene pa baš zbog toga i same čine nasilje, možda zbog osjećaja bespomoćnosti, usamljenosti ili iz osvete.

Povjeravanje o doživljenom nasilju „licem u lice“ i nasilju preko Interneta

Na temelju trećeg problema pretpostavilo se da se više od polovice onih koji doživljavaju nasilje preko Interneta i nasilje „licem u lice“ neće nikome obratiti za pomoć (hipoteza 3a), a da će se djevojke žrtve nasilja češće povjeravati o doživljenom nasilju u odnosu na mladiće (hipoteza 3b). Kako bi se odgovorilo na problem izračunate su frekvencije i postotci te Hi-kvadrat test.

Tablica 7. Frekvencije odgovora na čestici o povjeravanju o doživljenom nasilju preko Interneta.

	f	%	Postotci povjeravanja - samo za one koji su doživjeli nasilje
Nisam doživio nasilje	198	57,4	/
Doživio sam nasilje, ali nisam nikome rekao	35	10,1	23,8
Doživio sam nasilje i rekao sam nekome	112	32,5	76,2
Ukupno	345	100,0	100,0

Iz tablice je vidljivo da je ukupno 147 sudionika doživjelo nasilje preko Interneta (42,6%), od toga se 112 (76,2%) povjerilo nekome, a 35 (23,8%) se nije nikome povjerilo.

Tablica 8. Frekvencije odgovora na čestici o povjeravanju o doživljenom nasilju „licem u lice“.

	f	%	Postotci povjeravanja - samo za one koji su doživjeli nasilje
Nisam doživio nasilje	265	76,8	/
Doživio sam nasilje, ali nisam nikome rekao	25	7,2	31,6
Doživio sam nasilje i rekao sam nekome	55	15,9	68,6
Ukupno	345	100,0	100,0

Iz tablice je vidljivo da je 80 sudionika (23,1%) doživjelo nasilje „licem u lice“, a od toga ih se 25 nije povjerilo nikome (31,6%) i 55 se povjerilo nekome (68,6%). Ovi rezultati su slični onima UNICEF-ovog istraživanja (2004) provedenog u Hrvatskoj u kojem se pokazalo da se 62% djece koja trpe nasilje nekome povjeri, što je značajno više nego u svjetskim istraživanjima; međutim, svejedno trećina djece ne govori nikome o tome što im se događa. Također ovdje dobiveni podaci su u skladu s jednom škotskom studijom provedenoj na više od 800 učenika gdje se pokazalo da većina učenika koji su žrtve nasilja kažu nekome o tome (Hunter, Boyle i Warden, 2002). Prema navedenim rezultatima hipoteza 3a nije potvrđena.

Iako je udio onih koji se povjeravaju o doživljenom nasilju preko Interneta veći od onih koji se povjere o doživljenom nasilju „licem u lice“, ipak treba uzeti u obzir i to da je prevalencija doživljenog nasilja preko Interneta nešto veća od one za nasilje „licem u lice“, a ujedno je i veći broj onih koji su se povjerali o doživljenom nasilju preko Interneta. Campell (2005; prema Rigby, 1997; Rigby i Slee, 1991) navodi da djeca u osnovnoj školi svjedoče o učestalijoj pojavi nasilja „licem u lice“ od strane vršnjaka nego adolescenti u srednjim školama pa se čini da su nasilnici preko Interneta stariji, budući da mlađa djeca ne koriste tehnologiju za komunikaciju s vršnjacima toliko koliko to čine stariji učenici.

Ovako visok postotak mladih koji se povjerava o doživljenom nasilju može biti zbog toga što se o prevenciji nasilja na Internetu sve više govori, posebno u posljednje desetljeće, a na prevenciji nasilja „licem u lice“ se dosta radi. Nasilje preko Interneta je svakako jedan oblik nasilja pa je moguće napori uloženi u prevenciju nasilja „licem u lice“ imaju efekta i na nasilje preko Interneta, a osim toga u medijima se u posljednje vrijeme puno više priča i o nasilju preko Interneta, tako je moguće da su oni koji doživljaju nasilje neovisno bilo to „licem u lice“ ili preko Interneta potaknuti podijeliti svoje iskustvo nasilja i zatražiti pomoć. Također, važno je naglasiti da je adolescencija je razdoblje kada su mladima posebno važne socijalne interakcije, osjetljiviji su i veliku vrijednost daju prijateljstvu što može rezultirati dijeljenju povjerljivih informacija, tajni i slično. Ipak, postotak onih koji se nisu povjerali nikome nije neznatčan, što znači da se na poticanju mladih da traže pomoć treba i dalje raditi.

Zanimljivo je da je frekvencija onih koji doživjeli nasilje prema odgovoru na pitanje o povjeravanju znatno veća od frekvencije izračunate na subskali *Činjenje nasilja preko Interneta*. Naime, prema rezultatima na Skali činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta frekvencija onih koji su doživjeli nasilje je N=62 (18%), dok je prema odgovorima na pitanje o povjeravanju (na kojem su mogući odgovori: „Nisam doživio nasilje“, „Doživio sam nasilje, ali nisam nikome rekao“ i „Doživio sam nasilje i rekao sam nekome“) ta frekvencija N=147 (42,6%). Jednako tako, frekvencija onih koji doživljavaju nasilje „licem u lice“ prema odgovorima na Upitniku

nasilnik/žrtva je 24 (6,9%), a prema odgovorima na pitanje o povjeravanju ona iznosi 80 (23,1%). Moguće je da su ovakvi rezultati što se tiče doživljenog nasilja preko Interneta dobiveni zbog toga što su se neki sudionici osjetili zlostavljanima, ali to nije bilo obuhvaćeno specifičnim pitanjima u upitniku ili ta pitanja nisu dovoljno konkretna (npr. u upitniku nije obuhvaćeno isključivanje iz „online“ grupa, kreiranje internetskih stranica na kojima se traži da se nekog procjenjuje po određenim karakteristikama, odnosno glasa za osobu koja je npr. najružnija, najdeblja, koju najviše mrze i sl., „cybergrooming“ koji uključuje situaciju kada osoba pokušava napraviti seksualno uvredljivu situaciju korištenjem cyber tehnologije, svađanje preko Interneta, otkrivanje tuđih tajni i intime, prijetnje smrću, prekidanje veza, seksualnih odnosa, prijetnje za oštećivanjem aktualnih veza, prijetnje lančanim porukama i sl.). Zbog toga je moguće da se neki osjećaju više zlostavljanima kada ih se pita općenito, jer njihov doživljaj ukazuje na to da su se oni osjećali loše, odnosno zlostavljano, čak i ako nisu odgovorili na pitanja u tom smjeru i ne spadaju u skupinu onih koji su zlostavljani prema onome što stručnjaci proglašavaju tako. S druge strane, na Upitniku nasilnik/žrtva prevalencija doživljenog nasilja dobivena je iz odgovora na samo jedno općenito pitanje na samom početku upitnika („Koliko često si doživio nasilje u školi tijekom posljednjih godinu dana?“). Nakon toga slijede specifična pitanja o nasilju i na kraju pitanje o povjeravanju, što bi moglo značiti da su neki sudionici tek nakon riješenih specifičnih pitanja uvidjeli da zapravo doživljavaju neki oblik nasilja pa su stoga na pitanje o povjeravanju odgovorili da su doživjeli nasilje.

S obzirom da je dobiveno da se veliki postotak njih povjerava o doživljenom nasilju, provjereno je kome mladi povjeravaju najviše.

Tablica 9. Frekvencije povjeravanja o doživljenom nasilju preko Interneta (bilo je moguće odabrati više osoba).

Kome se povjerio/la o doživljenom nasilju	f	%
Prijatelj	76	20,00
Brat/sestra	12	3,5
Brat/sestra, prijatelj	9	2,6
Roditelj/skrbnik	3	0,9
Roditelj/skrbnik, prijatelj	3	0,9
Roditelj/skrbnik, brat/sestra	2	0,6
Roditelj/skrbnik, brat/sestra, prijatelj	2	0,6
Razrednik, brat/sestra, prijatelj	1	0,3
Razrednik, roditelj/skrbnik, prijatelj	1	0,3
Druga odrasla osoba u šk., prijatelj	1	0,3
Netko drugi: dečko	1	0,3
domar	1	0,3

Tablica 10. Frekvencije povjeravanja o doživljenom nasilju „licem u lice“ (bilo je moguće odabrati više osoba).

Kome se povjerio/la o doživljenom nasilju	f	%
Prijatelj	22	6,4
Roditelj/skrbnik	5	1,4
Brat/sestra, prijatelj	5	1,4
Roditelj, prijatelj	4	1,2
Brat/sestra	4	1,2
Razrednik	3	0,9
Roditelj/skrbnik, brat/sestra, prijatelj	3	0,9
Roditelj/skrbnik, brat/sestra	3	0,9
Druga odrasla osoba u školi	3	0,9
Razrednik, brat/sestra, prijatelj	2	0,6
Roditelj, baka	1	0,3

Iz Tablice 9 i 10 vidljivo je da se žrtve nasilja preko Interneta i nasilja „licem u lice“ najviše povjeravaju prijateljima, njih 76 (20%) za nasilje preko Interneta i 22 (6,4%) za nasilje „licem u lice“. Također, vidljivo je da kada se povjeravaju više osoba, uglavnom jedna od osoba (uz brata/sestru, roditelja/skrbnika) je i prijatelj. Glover, Johnstone i Cartwright (2000) su dobili u svom istraživanju da se oni koji doživljavaju nasilje za pomoć najviše obraćaju najboljem prijatelju. To je u skladu s pretpostavkom da su kvalitete prijatelja koje adolescenti najčešće navode: odanost, povjerenje, toplina, iskrenost, inteligencija, smisao za humor i nezavisnost. Istraživanja pokazuju da su kod adolescenata u dobi od 10 do 17 godina najvažnije interpersonalne kvalitete koje se s porastom dobi sve više vrednuju, dok se manja važnost daje fizičkim kvalitetama (Lacković-Grgin, 2005). Montemayor, Adams i Gullota (1990; prema Lacković-Grgin) navode da adolescenti vide prijateljstvo kao intiman i podržavajući odnos te značajno više od djece vrednuju lojalnost i odanost pa stoga je ovakav rezultat opravdan. Jedan zabrinjavajući podatak dobiven u ovom istraživanju je da se mladi u vrlo malom broju povjeravaju roditeljima. Njih samo četvero (1,2%) koji su doživjeli nasilje preko Interneta i petero (1,4%) koji su doživjeli nasilje „licem u lice“ se povjerilo isključivo roditelju/skrbniku. Umjesto da informiraju roditelje, žrtve nasilja preko Interneta pričaju s prijateljima u vidu podrške i savjeta (Aricak i sur., 2008; Dehue i sur., 2008; Slonje i Smith, 2007; Topcu i sur., 2008; prema Tokunaga, 2010). Utvrđeno je da u adolescenciji dolazi do porasta samootkrivanja prijateljima i do opadanja samootkrivanja roditeljima (Rivenbark, 1971; prema Lacković-Grgin, 2005) što je u skladu s ovdje navedenim rezultatima. Društvena potpora koju im pružaju prijatelji im može pomoći da oslobode dijela stresa koji je posljedica nasilja (Cohen i Wills, 1985; Segrin, 2003; prema Tokunaga, 2010). Slične rezultate ovima dobili su Livingstonea i sur. (2011; prema Slonje i sur., 2012) koji su na uzorku djece u dobi od 9 do 16 godina dobili da 77% žrtava nasilja preko Interneta s nekim priča o svom iskustvu; od toga 52% ih je reklo prijatelju.

Također, ovdje je dobiveno da se uz prijatelje najčešće povjeravaju bratu/sestri i roditeljima pa se čini da njih više doživljavaju osobama od povjerenja u odnosu na npr. profesore, razrednika, psihologa/pedagoga u školi ili drugu odraslu osobu u školi. Ipak broj onih koji se uz još neku osobu povjere roditelju/skrbniku je vrlo mali što može biti rezultat nepovjerenja, straha od poniženja i neugodne, uvjerenju da im se neće vjerovati, da se njihovi problemi trivijalni i slično.

Kako bi se provjerila hipoteza 3b prema kojoj je pretpostavljeno da će se djevojke žrtve nasilja češće povjeravati o doživljenom nasilju u odnosu na mladiće izračunat je Hi-kvadrat test.

Tablica 11. Deskriptivni podaci o povjeravanju o doživljenom nasilju preko Interneta (N=147) i „licem u lice“ (N=80) za djevojke i mladiće.

		Povjeravanje o doživljenom nasilju preko Interneta			Povjeravanje o doživljenom nasilju „licem u lice“		
		Doživio sam, ali nisam rekao	Doživio sam i rekao	Ukupno	Doživio sam, ali nisam rekao	Doživio sam i rekao	Ukupno
SPOL	M	15	35	50	8	19	27
	Ž	20	77	97	17	36	53
Ukupno		35	112	147	25	55	80

Tablica 12. Hi-kvadrat test za provjeru značajnosti razlike u spolovima u povjeravanju o doživljenom nasilju.

Odnos	N	χ^2	ss	p
Nasilje preko Interneta x spol	147	1,601	1	>0,05
Nasilje „licem u lice“ x spol	80	0,050	1	>0,05

Napomena – χ^2 - Hi-kvadrat test; ss- stupnjevi slobode; p-statistička značajnost

Izračunom Hi-kvadrat testa nije dobivena statistički značajna razlika, što znači među djevojkama i mladićima ne postoji statistički značajna razlika u povjeravanju o doživljenom nasilju kod obje vrste nasilja, odnosno u jednakoj mjeri se o doživljenom nasilju povjeravaju i djevojke i mladići. Time hipoteza 3b nije potvrđena.

Lacković-Grgin (2005) navodi da je za uspostavljanje i održavanje prisnog odnosa važno samootkrivanje koje sadrži dobrovoljnost, namjernost i privatnost, a odnosi se na dobrovoljno otkrivanje osobnih informacija koje sugovornik inače ne bi mogao saznati iz bilo kojeg drugog izvora. Prijašnja istraživanja su pokazala da se i mladići i djevojke u adolescenciji najviše otkrivaju partneru i prijatelju istog spola što bi značilo da je u tim odnosima samootkrivanje bitnije nego u odnosima s roditeljima ili nekim drugim osobama (Lacković-Grgin, Penezić i Žutelija, 2001). Neki navode da žene više otkrivaju osjećaje, a muškarci činjenice (Aries i Johnson, 1983; prema Lacković-Grgin i sur., 2005) što bi moglo objasniti zašto u ovom

istraživanju nisu dobivene razlike u spolu, jer moguće je da su se i djevojke i mladići povjeravali o doživljenom nasilju, samo djevojke da bi podijelile svoje osjećaje, a mladići da bi rekli što im se dogodilo činjenično.

Nedostaci i implikacije istraživanja

S obzirom da se radi o samoprocjenama, na rezultate je mogla utjecati subjektivnost odgovora sudionika, što je moglo dovesti do podcjenjivanja ili precjenjivanja učestalosti nasilnoga ponašanja kao i davanja socijalno poželjnih odgovora. Stoga bi se osim samih učenika podaci o nasilju mogli prikupiti iz drugih izvora, npr. od drugih učenika u razredu.

Također, s obzirom na nejednoznačnost podataka dobivenih o broju onih doživljavaju nasilje, jer frekvencija odgovora sudionika razlikuje se ako usporedimo odgovor na pitanje jesu li doživjeli nasilje i rezultat na cijelom upitniku, bilo bi dobro biti osjetljiviji pri korištenju upitnika o nasilju te u daljnjim radovima analizirati i pojedine odgovore sudionika na različitim česticama.

Jedan od važnih nedostataka je da se na temelju primijenjenog upitnika nije se moglo razlučiti je li riječ o reaktivnoj ili proaktivnoj agresiji među djecom, odnosno ne znamo što prethodi njihovu nasilnom ponašanju. Stoga bi u idućim istraživanjima to bilo bi korisno ispitati čime bi se bolje objasnili neki rezultati dobiveni u ovom istraživanju. Jednako tako bilo bi dobro ispitati i prema kome su nasilni mladići, a prema kome djevojke. Također bilo bi dobro provjeriti i obrnute doprinose, odnosno doprinose nasilja preko Interneta nasilju „licem u lice“.

Ipak važan doprinos ovog istraživanja je što je ono dalo uvid u to kako izravno i neizravno nasilje „licem u lice“ doprinosi objašnjenju nasilja preko Interneta, kao i njegove doprinose u odnosu na spol, što u dosadašnjim istraživanjima nije dovoljno ispitano. Naime, i ona rijetka istraživanja koja su se bavila ovim pitanjem, uglavnom objašnjavanju doprinose nasilja „licem u lice“ općenito ili samo njegovu povezanost za nasiljem preko Interneta.

Zaključak

Cilj istraživanja bio je ispitati učestalost nasilja preko Interneta i nasilja „licem u lice“, njihov međusobni odnos te traže li oni koji doživljavaju obje vrste nasilja pomoć i od koga.

Prema prvom problemu očekivalo se da će zastupljenost nasilja preko Interneta iznositi između 20% i 40%, a nasilja „licem u lice“ između 10% i 25%. Dobivena je prevalencija sudionika koji su doživjeli nasilje preko Interneta od 18% , a onih koji su počinili 16,5%. Prevalencija sudionika koji su doživjeli nasilje „licem u lice“ je 6,9% a onih koji su počinili 4,1%. Prema tome prva hipoteza nije potvrđena, odnosno dobiveni su povoljniji rezultati koji su vjerojatno pokazatelj uspješnosti do sada provedenih preventivnih aktivnosti.

Prema drugom problemu pretpostavljano je da će različite vrste nasilja „licem u lice“ (izravno i neizravno) značajno doprinosti objašnjenju činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta te da će kod djevojaka neizravne vrste nasilja „licem u lice“ u većoj mjeri značajno doprinosti objašnjenju činjenja i doživljavanja nasilja preko Interneta. Pokazalo se da doživljavanju nasilja preko Interneta značajno doprinose izravno doživljavanje, izravno činjenje te neizravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ koji zajedno objašnjavaju 20,9% varijance. Činjenju nasilja preko Interneta značajno doprinose izravno doživljavanje i izravno činjenje nasilja „licem u lice“ koji zajedno objašnjavaju 31,8% varijance. Doživljavanju nasilja preko Interneta kod djevojaka značajno doprinosi neizravno i izravno doživljavanje nasilja „licem u lice“ i objašnjavaju 24,6% varijance, a činjenju nasilja preko Interneta kod djevojaka značajno doprinose i neizravno doživljavanje, neizravno činjenje i izravno činjenje nasilja „licem u lice“ te objašnjavaju 26,5% varijance. Hipoteze su time dobrim dijelom potvrđene.

Prema trećem problemu očekivalo se da se više od polovice onih koji doživljavaju nasilje preko Interneta i nasilje „licem u lice“ neće nikome obratiti za pomoć te da će se djevojke koje doživljavaju nasilje preko Interneta i nasilje „licem u lice“ češće povjeravati o doživljenom nasilju u odnosu na mladiće. Od ukupnog broja sudionika koji su doživjeli nasilje preko Interneta, njih 76,2% se povjerilo nekome, a 23,8% se nije nikome povjerilo. Od ukupnog broja onih koji su doživjeli nasilje „licem u lice“, njih 68,6% se povjerilo nekome, a 31,6% se nije povjerilo nikome. Nije dobivena statistički značajna razlika među djevojkama i mladićima u povjeravanju o doživljenom nasilju kod obje vrste nasilja, odnosno u jednakoj mjeri se o doživljenom nasilju povjeravaju i djevojke i mladići. Time hipoteze u okviru ovog problema nisu potvrđene.

Literatura

- Akbulut, Y i Eristi, B. (2011). Cyberbullying and victimisation among Turkish university students, *Australasian Journal of Educational Technology*, 27 (7), 1155-1170.
- Beckman, L., Hagquist, C. i Hellström, L. (2013). Discrepant gender patterns for cyberbullying and traditional bullying – An analysis of Swedish adolescent dana. *Computers in Human Behavior*, 29(5), 1896–1903.
- Beran, T, i Li, Q. (2007). The Relationship between Cyberbullying and School Bullying, *Journal of Student Wellbeing*, 1(2), 15-33.
- Buljan Flander, G., Krmek, M., Borovec, K., Muhek, R. (2006). *Nasilje preko interneta (cyberbullying)*. Grad Zagreb, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Policijska uprava zagrebačka.
- Buljan Flander, G., Durman Marijanović, Z., i Ćorić Špoljar, R. (2007). Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbaćenost u školi. *Društvena istraživanja*, 16 (87-88), 157-174.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise?. *Australian Journal of Guidance and Counselling*, 15(1), 68-76.
- Černi Obrdalj, E., Rumboldt, M., Beganlić, A. i Šilić, N. (2008). Vrste nasilja među djecom i osjećaj sigurnosti u školama bosne i hercegovine. *Društvena Istraživanja*, 3(107), 561-575.
- Dilmaç, B. (2009). Psychological Needs as a Predictor of Cyber bullying: a Preliminary Report on College Students. *Educational Sciences: Teory & Practice*, 9(3), 1307-132.
- Del Rey, R., Elipe, P. i Ortega-Ruiz, R. (2012). Bullying and cyberbullying: Overlapping and predictive value of the co-occurrence. *Psicothema*, 24(4), 608-613
- Donegan, R. (2012). Bullying and Cyberbullying: History, Statistics, Law, Prevention and Analysis. *The Elon Journal of Undergraduate Research in Communications*, 3 (1), 33-42.
- Dooley, J. J., Pyzalski, J. i Cross, D. (2009). Cyberbullying Versus Face-to-Face Bullying. A Theoretical and Conceptual Review. *Zeitschrift fur Psychologie/Journal of Psychology*, 217(4), 182–188.
- Đuraković, S. J. (2012). *Nasilje preko Interneta*. Neobjavljeni diplomski rad. Osijek: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Osijeku.
- Elez, K. (2003). *Nasilništvo i samopoimanje u djece osnovnoškolske dobi*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Froese-Germain, B. (2007). Bullying in the Digital Age: Using Technology to Harass Students and Teachers. *Education Canada*, 48(4), 44-47.
- Gan, S. S., Zhong, C., Das, S., Gan J. S., Willis, S. i Tully, E. (2013). The prevalence of bullying and cyberbullying in high school: a 2011 survey. *International journal of adolescent medicine and health*, 82(6), 503-4.

- Glover, .D, Gough, G., Johnstone, M. i Cartwright, N. (2000). Bullying in 25 Secondary Schools: incidence, impact and intervention. *Educational Research*, 42(2), 141-156.
- Hinduja, S i Patchin, J. W. (2012). Cyberbullying: Neither an epidemic nor a rarity. *European journal of developmental psychology*, 9(5), 539–543.
- Hunter,S., Boyle, J.M.E. i Warden, D. (2002) Help seeking amongst child and adolescent victims of peer-aggression and bullying: The influence of school-stage, gender, victimisation, appraisal, and emotion. *British Journal of Educational Psychology*, 74(3), 357-390.
- Juvonen, J. i Gross, E. F. (2008). Extending the School Grounds?—Bullying Experiences in Cyberspace. *Journal of School Health*, 78(9), 496-505.
- Kowalski, R. M. i Limber, S. (2007). Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*, 41(6), 22–30.
- Kurtović, A. i Živčić-Bećirević, I. (2012). Uloga svakodnevnih negativnih događaja u depresivnosti adolescenata. *Društvena istraživanja*, 3(117), 671-691.
- Lacković-Grgin, K. (2005). *Psihologija adolescencije*. Zagreb: Naklada Slap.
- Lacković-Grgin, K., Penezić, Z. i Žutelija, S. (2001). Dobne i spolne razlike u samootkrivanju adolescenata različitim osobama. *Društvena istraživanja*, 10(3), 341-363.
- Li, Q. (2007b). New bottle but old wine: A research of cyberbullying in schools, *Computers in Human Behaviour*, 23, 1777-1791.
- Medved, A. i Keresteš, G. (2011). Usamljenost u ranoj adolescenciji: spolne i dobne razlike te povezanost sa socijalnim odnosima. *Društvena istraživanja*, 2(112), 457-478.
- Menesini, E. (2012). Cyberbullying: The right value of the phenomenon. *European journal of developmental psychology*, 9(5), 544–552.
- Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi. Što znamo i možemo učiniti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Olweus, D. (2003). Prevalence Estimation Of School Bullying With The Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive behavior*, 29, 239-268.
- Olweus, D. (2012). Invited Expert Discussion Paper Cyberbullying: An overrated phenomenon? *European journal of developmental psychology*, 9(5), 520–538.
- Pellegrini, A. i Bartini, M. (2000). A longitudinal study of bullying, victimization, and peer affiliation during the transition from primary school to middle school. *American Educational Research Journal*, 37(3), 699–725.
- Previšić (1999). Pedagoško-socijalna obzorja nasilja (i agresivnosti) u školi. U H. Vrgoč (Ur.), *Agresivnost (nasilje u školi)* (str. 15-27). Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
- Price, M. i Dalgleish, J. (2010). Cyberbullying Experiences, impacts and coping strategies as described by Australian young people. *Youth Studies Australia*, 29(2) , 51-59.

- Prpić, I. (2006). Vršnjačko nasilje među djevojčicama. *Ljetopis socijalnog rada*, 13(2), 315-330.
- Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba (2003). Nasilje među djecom. <http://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/nasilje-medu-djecom-3/>
- Rajhvajn Bulat, L. i Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkoga nasilja među mladima. *Psihologijske teme* 21(1), 167-194.
- Rigby, K (1997). What Children Tell Us About Bullying in Schools. *Children Australia*, 22(2), 28-34.
- Sesar K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(3), 497-526.
- Slaninova, G., Haviger, J. Novotna, L., Sochorova, P. i Vackova, M. (2011). Relationship between cyberbullying and readiness for aggressive behavior in middle adolescence. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 29, 567 – 573.
- Slonje, R. i Smith, P. K. (2008). Cyberbullying: Another main type of bullying?, *Scandinavian Journal of Psychology*, 49, 147-154.
- Slonje, R., Smith, P.K. i Frisen, A. (2012). The nature of cyberbullying, and strategies for prevention. *Computers in Human Behavior*, 29(1), 26-32.
- Smith, P.K. (2012). Cyberbullying: Challenges and opportunities for a research program. *European journal of developmental psychology*, 9(5), 553–558.
- Smith, P. K. i Shu, S. (2000). What Good Schools Can Do About Bullying: findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7 (2), 193-212.
- Tokunaga, R. S. (2010). Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization, 26, 277-287.
- UNICEF (2004). Za sigurno i poticajno okruženje u školama http://www.unicef.hr/upload/file/237/118962/FILENAME/SNMD_knjizica_roditelji_web.pdf
- Vejmelka, L. (2012). Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(2), 215-240.
- WHO (2006). Health behaviour in school-aged children. Report from the 2005/2006 survey. Http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/53852/e91416.pdf
- Živković, Ž. (2006). *Agresivnost kod djece*. Zagreb:Tempo.